

Вячеслав Корнієнко

**КОСТЯНТИН ШИРОЦЬКИЙ ТА МИКОЛА СИЧОВ:
ДЕКІЛЬКА ШТРИХІВ ОСОБИСТИХ ВЗАЄМИН
(за епістолярними даними)**

Останніми роками в гуманітаристиці набуває розвитку активізація досліджень у галузі біографістики, що об'єктивно викликає інтерес до джерел особового походження, насамперед, до епістолярію¹. Не адресовані широкому загалу читачів, на відміну від, наприклад, мемуарів, ці джерела надзвичайно тісно пов'язані з тим культурним середовищем та часом, у якому вони виникли, тож відзначаються доволі високим ступенем автентичності. Адже їх автори не були зв'язані формальними рамками, вільно висловлювали свої думки, припущення, судження. Дослідження епістолярію розкриває вченого, насамперед, як людину, дозволяючи водночас з'ясувати багато моментів з кола його спілкування, суттєво уточнити ряд фактів з життя як кореспондента, так і адресата, про які не згадують офіційні документи. В кінцевому підсумку ці нові знання сприяють всебічному висвітленню біографії вченого.

Втім, великою перешкодою для дослідників-біографістів є розпорошеність по різних архівних установах та фондах нерідко дуже фрагментованого епістолярного спадку вченого, що не дозволяє врахувати усю сукупність необхідних матеріалів. Суттєво зменшити вплив цих перешкод покликана археографічна публікація цих розпорошених матеріалів, що в подальшому дозволить дослідникам скористатись більш широким колом джерел у своїх студіях з біографістики. Саме на виконання цих завдань спрямована публікація на сторінках “Софії Київської” архівних матеріалів з історії візантиністики.

У цій статті мною публікуються листи Миколи Петровича Сичова (1883–1964) до Костянтина Віталійовича Широцького (1886–1919), які додають нових штрихів до біографії обох дослідників історії візантійського та давньоруського мистецтва, які належали до плеяди учнів відомого візантиніста Дмитра Власовича Айналова. Однак вчених поєднувала і щира дружба. Адже в листах вони діляться власними життєвими турботами та радіщами, їх спілкування позбавлене офіційної тональності.

¹ Див.: А. Острянко, *Источники личного происхождения: историографические наблюдения*, *Историография и источниковедение вспомогательных исторических дисциплин: Материалы XXII международной научной конференции* (Москва, 28–30 января 2010 г.), Москва 2010, с. 311–314.

Появі цих листів передувала поїздка Широцького до України влітку 1916 р.² На жаль, збереглись лише епістоли Сичова, однак і вони є цінним джерелом інформації для досліджень біографій та взаємостосунків обох вчених.

До Києва Широцький прибув, вірогідно, з метою збору матеріалів для своїх наукових досліджень, зокрема, ознайомлення з пам'ятками, що засвідчує текст лист Сичова від 18 вересня 1916 р. Приїзд Широцького до Києва був тимчасовий, адже він збирався з осіннього семестру цього року розпочати викладання у Петроградському університеті³. Проте викладання з осені Широцький так і не розпочав, оскільки до кінця 1916 р. залишався у Києві. Не виключено, що він скористався порадою Сичова звернутися до декана, додавши довідку про стан свого здоров'я (влітку Широцький тяжко захворів), з проханням перенести заняття на деякий час. Зважаючи на невеликий набір студентів, про що повідомляє Сичов, таке прохання могло бути задоволене. З тих же причин – недобір студентів – і сам Микола Петрович змушений був додатково взяти кілька годин для читання лекцій у школі Комітету піклування руським іконописом, про що згадує у листі. До речі, його лекції викликали виключний інтерес у слухачів⁴.

На початку січня Широцький все ще перебував у Києві, що надійно підтверджується листом Сичова від 5 січня, у якому останній оповідає про свою, спільно з Айналовим, поїздку до Великого Новгороду з метою моніторингу стану збереженості пам'яток архітектури та мистецтва як членів Комісії з охорони пам'яток старовини при Академії мистецтв. Цей факт, до речі, доповнює біографію обох вчених – вчителя та учня. Поїздка принесла багато нових матеріалів для наукових робіт. Широцький, як засвідчує лист, також не гаяв часу і зібрав велику кількість матеріалів для наукового дослідження. Коли у січні-лютому 1917 р. Широцький ненадовго відвідав Петроград, він знову повернувся до активної наукової діяльності, звісно, не без впливу М. Сичова, у якого зупинився⁵. Вочевидь, тоді й тривала наукова обробка зібраних за цей час даних. Однак невдовзі друзі знову змушені були розлучитися.

Політичні уподобання Широцького на ниві зростання українського руху взяли гору над науковими, тож за деякий час він полишив

² Проте не у листопаді-грудні 1916 р., як вважалось раніше: В. Ульяновский, *Быть учеником классика: мера ответственности (несколько новых писем Дмитрия Айналова Константину Широцкому)*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. III: збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908) (2013) 567.

³ Там само, с. 567, прим. 29.

⁴ И.Л. Кызласова, *Николай Петрович Сычев (1883–1964)*, Москва 2006, с. 53, прим. 82.

Петроград та знову повернувся до України, де на деякий час став комісаром Городенківського повіту у складі російської адміністрації Галичини та Буковини від Тимчасового уряду⁶.

У серпні 1917 р. Широцький повернувся до Києва⁷, що засвідчують листи Сичова від 12-го серпня, 20-го серпня⁸ та 4 вересня. У цей час Костянтин Віталійович обдумував остаточний переїзд до Києва для викладання в університеті, зважував всі “за” та “проти”. Звісно ж, у цих роздумах, звернувся за порадою до свого близького друга Сичова. Втім, ймовірно, це був радше дружній жест, адже, як можемо висувати з подальших дій, Широцький в цілому вже прийняв рішення. Листи до друга Сичова та вчителя Айналова⁹ були надіслані радше для заспокоєння власного сумління. Настрої друга вловив і Сичов, який у листі від 4 вересня здивувався такому питанню, зазначивши поміж тим, що остаточне рішення належить самому Широцькому і байдуже, що там подумують інші. Втім, судячи з загального контексту листа, усвідомлення прийнятого рішення про остаточний переїзд близького друга до Києва він зустрів дуже болісно.

Вже у жовтні 1917 р. Широцький остаточно перебирається до Києва, повністю “зукраїнізувавшись” та поринувши у розбудову Української держави, від чого так застерігав його Сичов, небезпідставно вважаючи, що політична кар’єра перешкодить науковому зростанню. Тим не менше, друзі не припинили контактів, а Микола Петрович так само безрезультатно намагався повернути Костянтина Віталійовича до лона науки, що засвідчує лист від нього та А. Грабара від 5 січня 1918 р., у якому Широцькому нагадувалось про його плани написати наукову працю про пам’ятки Великого Новгороду¹⁰. Можливо, Широцький і планував виконати цю роботу, однак смерть від туберкульозу 13 вересня 1919 р. не дозволила йому завершити свої наукові плани та проекти.

Отже, навіть таке невелике за обсягом листування дозволило уточнити деякі обставини взаємин між двома вченими, які залишалися поза увагою дослідників їхніх біографій.

⁵ В. Ульяновский, *Указ. соч.*, с. 574–575. Див. також згадки Н. Суровцевої про особливості роботи обох вчених: Н. Суровцова, *Листи*, кн. 1, Київ 2001, с. 254.

⁶ В. Ульяновский, *Указ. соч.*, с. 579.

⁷ Проте не одразу до Петрограду, як прийнято вважати: В. Ульяновский, *Указ. соч.*, с. 579.

⁸ Цей лист не зберігся, про нього М. Сичов згадує в листі від 4 вересня 1917 р.

⁹ Лист від 5 вересня 1917 р.: А.Н. Анфертьєва, *Д.В. Айналов: жизнь, творчество, архив*, Архивы русских византинистов в Санкт-Петербурге / под. ред. И.П. Медведева, Санкт-Петербург 1995, с. 304.

¹⁰ В. Ульяновский, *Указ. соч.*, с. 576.

* * *

Листи Миколи Сичова до Костянтина Широцького зберігаються в основному фонді (ф. I) Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Друкуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *М. Сичов – К. Широцькому, Петроград – Ладизжин, 18 вересня 1916 р.*

18.IX.1916.
[Петроград].

Дорогой Константин Витальевич.

Вчера получил Ваше письмо, помеченное 31.VIII.1916. Хотел сразу же по получении Вашего письма написать Вам ответ, но ведь вчера был день Веры, Надежды, Любви и Софии, – день исключительный, и я, с утра прямо из У[ниверсите]та¹¹ отправившись по именинам, конечно, не мог написать Вам. Исправляю свой грех сегодня; однако должен сказать, что весьма сомневаюсь – застанет ли мое письмо Вас в Ладыжине¹². Ваше письмо шло более двух недель, если и мое пойдет так же медленно, то вряд ли Вы его получите.

Очень сожалею, дорогой Константин Витальевич, что с Вами стряслась такая беда. Слава Богу, что все кончилось благополучно, а то дизентерия вещь не шуточная: здесь летом много от ней перемерло.

Пока не поправитесь окончательно, не приезжайте в Петроград. Напишите лучше на имя декана заявление о своем здоровье, приложите медицинское свидетельство и просите разрешение начать занятия несколько позже. Мне думается, что это вполне возможно сделать, т[ак] к[ак] с началом занятий у нас не торопятся. Раньше начала октября занятия не наладятся, хотя начало официально назначено на 20^е сент[ября] с[его] г[ода]. За “Духовн[ый] Вестник”¹³ большое спасибо. Мне нужен не 1865 г., который Вам удалось купить, а 1863. Я очень благодарен Вам за хлопоты и с удовольствием могу возместить Ваши расходы. Что же делать, если книжки не найти. На нет и суда нет. Большое спасибо и за киевские поиски фотографий. Вы пишете, что провели в Киеве половину лета без всяких успехов. В это я, простите, не верю. Уже одно то, что Вы были

¹¹ Слова “прямо из У[ниверсите]та” дописані над рядком.

¹² Місто обласного значення Вінницької області України.

¹³ “Духовний вісник” – щомісячний журнал, який виходив у Харкові в 1862–1867 рр.; 12 випусків річного комплекту об’єднувались у три томи, всі вони мали суцільну нумерацію. Всього вийшло 16 томів.

в Києве, смотрели на памятники, любовались ими – на мой взгляд является большим успехом. Предстоящих занятий не бойтесь. Во 1-х, Вы уже достаточно для этого готовы; во 2-х, нынче заниматься со студентами приходится немного, т[ак] к[ак] г[оспод] студентов почти нет. На наш факульт[ет] нынче поступило всего 54 человека, а в октябре опять набор. Даже у генералов нет слушателей, а у нас и подавно не будет. А если будет, то двое-трое. Дмитрий Власьевич¹⁴ еще не приехал, не пишет, и я не знаю – где он и что с ним. О себе могу сообщить, что до июля сидел в суде присяжным, затем уехал в деревню. Провел там 1½ месяца. С утра до ночи писал этюды масл[яными] красками. В конце лета захворал колитом (тоже изнурительные поносы), похудел и еще до сих пор болен, хотя и брожу на службу. Кроме У[ниверсите]та взял еще 4 часа чтений в школе Высочайше учр[ежденного] Комит[ета] попеч[ения] о рус[ской] иконописи¹⁵. В У[ниверсите]те чтений еще не начинал, да и не тороплюсь с этим. Мацулевич¹⁶ снова уехал на фронт. Окунев¹⁷ готовится к экзаменам. Вот и все новости, дорогой Константин Витальевич. Желаю Вам скорейшего выздоровления и с нетерпением жду дня и часа – когда увидимся. Пишите, не забывайте. Если что нужно для Вас устроить в Университете, напишите, и я с удовольствием буду хлопотать и немедленно сообщу Вам. Будьте здоровы.

Ост[аюсь] искренне уважающий и преданный

Н. Сычев.

Широкая ул., д. 48, кв. 26.

P.S. Живу я теперь один на старой квартире. Я да прислуга. Она молчит у себя в кухне, а я молчу у себя в комнате. Боюсь, как бы не научиться говорить. Одним словом, превратиться или в рака-отшельника, или в настоящего сыча.

IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 12768, арк. 1–3, автограф.

¹⁴ Айналов, Дмитро Власович (1862–1939) – візантолог, археолог, мистецтвознавець, професор Петербурзького університету, співробітник Державного Ермітажу (1922–1929). Вчитель М. Сичова та К. Широцького.

¹⁵ Комітет було засновано 1901 р. з метою забезпечення розвитку іконопису, збереження впливу у ньому традицій візантійської та руської старовини; при Комітеті планувалось відкриття іконописних шкіл, сприяти облаштуванню іконописних майстерень, видавати посібники для них, відкривати музеї, виставки тощо. Видавав періодик “Відомості”.

¹⁶ Мацулевич, Леонід Антонович (1886–1959) – археолог, мистецтвознавець, візантолог, співробітник Державного Ермітажу (1919–1949), член-кореспондент Грузинської АН.

¹⁷ Окунев, Микола Львович (1885–1949) – мистецтвознавець, історик архітектури. Співробітник Петербурзької академії наук (1914–1916), приват-доцент Петроградського університету (1917), викладач Новоросійського університету (1917–1919). Емігрував до Королівства сербів, хорватів та словенців у 1920 р., з 1922 р. – до Чехословаччини.

2. *М. Сичов – К. Широцькому, Петроград – Київ, 12 листопада 1916 р.*

12.XI.[19]16.
[Петроград].

Дорогой Константин Витальевич.

Только что отзвонил 4 часа; спешу сообщить Вам, что я уже успел соскучиться без Вас. Приезжайте скорее, а то я с тоски возьму да и [повешусь]¹⁸.

Ваш *Н. Сычев.*

IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 12769, арк. 4, автограф.

3. *М. Сичов – К. Широцькому, Петроград – Київ, 5 січня 1917 р.*

5.I.[19]17.
[Петроград].

Дорогой Константин Витальевич.

Поздравляю Вас с Новым годом, шлю Вам самые лучшие и светлые пожелания. Спасибо Вам за добрую память. Ваши письма я получил, причем второе письмо получил только вчера, возвратясь из Новгорода, куда ездил с Дмитрием Власьевичем на два дня. Причин, вызвавших нашу поездку, было несколько. С одной стороны, очень хотелось снова подышать новгородским археологическим воздухом, посмотреть на памятники, восстановить в памяти минувшие образы, одним словом – хотелось снова побывать в той колыбели, где росла моя, да и не одна моя, научная деятельность. С другой стороны, были и другие причины. Главнейшей из них является та, о которой расскажу подробно при свидании; теперь же сообщу лишь, что в последнем общем заседании Рус[ского] арх[еологического] о[бществ]а¹⁹ (на кот[ором] я не был) Д[митрий] В[ласьевич], Суслов²⁰ и аз многогрешный были, как говорится, почтены избранием в Комиссию при Академии художеств²¹ по охране новгородских памятников древности (в частности Нередицы²²) в связи с проведением в Новгороде

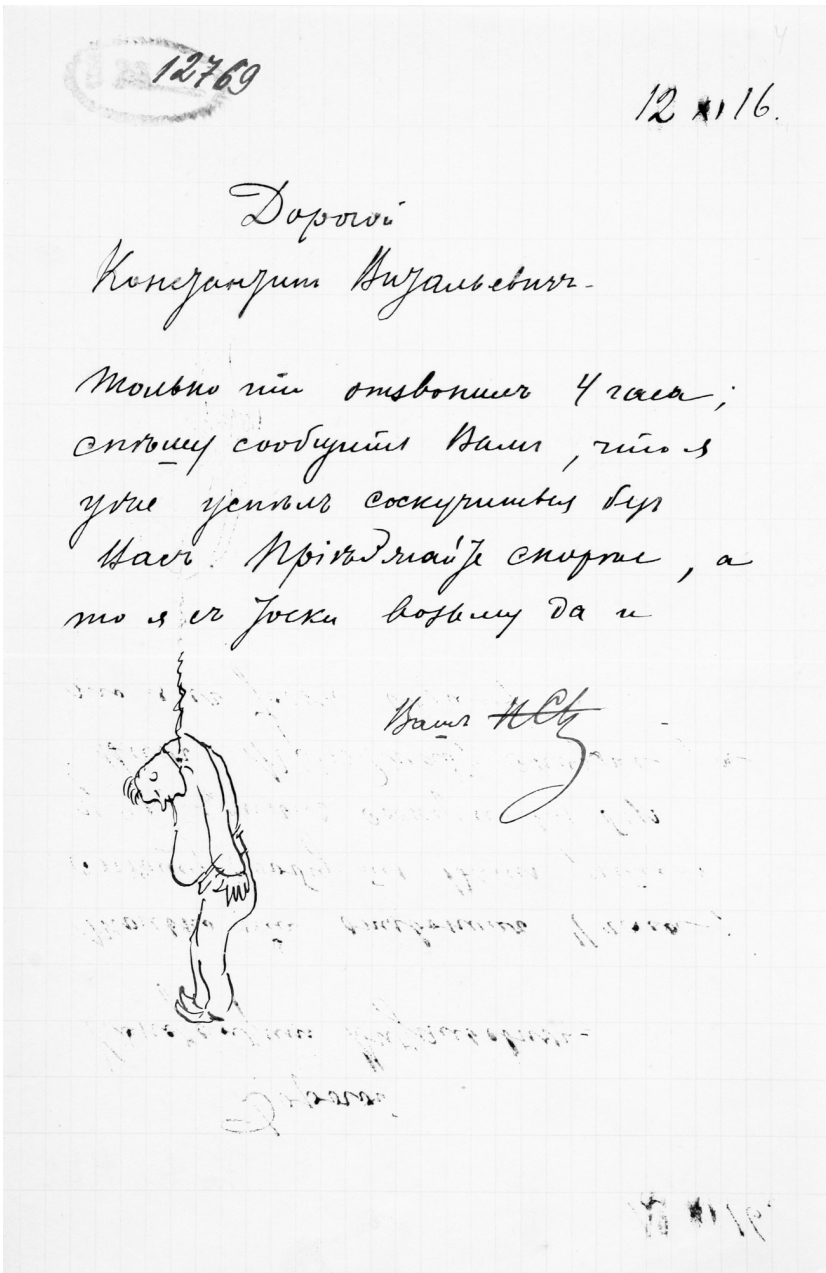
¹⁸ Слово передане у вигляді шаржу – у лівому нижньому куті намальований вішальник.

¹⁹ Імператорське Руське археологічне товариство – наукове Товариство, що утворилось у 1846 р. для проведення археологічних досліджень та вивчення старожитностей, публікації результатів досліджень. У 1924 р. увійшло до складу Академії історії матеріальної культури.

²⁰ Суслов, Володимир Васильович (1859–1921) – археолог, архітектор, реставратор.

²¹ Вищий навчальний заклад у галузі образотворчих мистецтв, утворений у 1757 р., припинив діяльність у 1917 р., був реорганізований. Неодноразово змінював назву, нині – Санкт-Петербурзький державний академічний інститут живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна.

²² Мовиться про церкву Спаса на Нередиці кінця XII ст. (1198), розташовану неподалік Великого Новгорода.

Лист М. Сичова до К. Широцького від 12 листопада 1916 р.

новой железной дороги. Не желая быть пассивным членом этой комиссии, я и уговорил Д[митрия] В[ласевича] тронуться в Новгород. Д[митрий] В[ласевич] согласился очень охотно и тем более, что ему хотелось посмотреть на памятник, который отныне является предметом особенно сильных моих интересов. Мы побывали в Волоотове²³, в Ковалеве²⁴, в Софии²⁵, в Нередицах, в древнехранилище и проч[ее] и проч[ее]. Результат получился неожиданно большой. И в Комиссии мы смогли сегодня дать дельные показания, да и я собрал много новых материалов, столько, сколько и не мог ожидать. Когда приедете, обо всем расскажу и все покажу. Знаю и верю, дорогой Константин Витальевич, что Вы, узнав и увидев, порадуетесь за меня грешного. Я же вдвойне радуюсь за Вас. Радуюсь, что и Вы набрали новых ценных материалов, тем паче радуюсь тому, что Вы нашли свое счастье. Дай же Боже Вам всего всего самого светлого. Я не умею высказать, особенно в письме, своей сердечной искренней радости, но, поверьте, ею полно мое сердце. Оно ликует и трепещет. Я уже вижу Вас семьянином таким славным, каким только Вы можете быть. Об одном лишь прошу – не забывайте в Вашем счастье меня старого холостяка. Передайте чувство моей радости и мой сердечный привет и лучшие пожелания Вашей будущей супруге, которую я уже искренне и глубоко уважаю.

Еще раз ура! ура! ура! Сейчас буду прыгать с Пегашкой. Я Пегашке привез из Новгорода в подарок телячью котлету, которую припрятал в гостинице после обеда. Пегашка была очень довольна и до сих пор еще облизывается.

Настя²⁶ очень благодарит Вас за добрую память и шлет Вам самые светлые пожелания на Новый год.

Я и у Пегашки спрашивал: посылает ли она Константину Витальевичу поздравление. Она отвечала: муррлу. Это – что-то на арабском, кажется, языке. Искал в словарях, но не нашел. Только должно быть – что-то очень хорошее, ибо когда Пегашка говорила свое “муррлу”, то сделала хвост трубой и прыгнула мне на шею. Лик же у нее был весьма умильный, хотя нос был вымазан сажей.

Ваш поклон Елене Осиповне²⁷ я передал. Она просила меня кланяться Вам и поздравить Вас с новолетием.

²³ Мовиться про церкву Успіння Богородиці на Волоотовому полі XIV ст., розташовану неподалік Великого Новгорода.

²⁴ Мовиться про церкву Спаса на Ковальові XIV ст. (1345 р.) у Великому Новгороді.

²⁵ Мовиться про Софійський собор середини XI ст. (1045–1050 рр.) у Великому Новгороді.

²⁶ Особу не встановлено.

²⁷ Сичова, Олена Осипівна – у майбутньому перша дружина П. Сичова. Покинула його після арешту та засудження у 1935 р.

На праздниках ожидав приезда мамы²⁸, но не дождался. В деревне захворал отец²⁹, да и сама мама недомогает. Не знаю, как мне и быть с моими стариками. Написал им, чтобы оба приехали ко мне в гости, отдохнуть. Не знаю, послушаются ли. Вряд ли. Я весьма сомневаюсь. Очень жаль, когда хворают старики, уж очень они у меня славные ребятишки.

Вы спрашиваете меня – подлечился ли я на праздниках. И не один раз подлечился, и с Власевичем в Новгороде подлечивался, а вот завтра на именины пойду, так там еще раз подлечусь.

Жду Вас, не дождусь. Однако Вы не обращайтесь на это внимания и сидите в Киеве подольше. Читать начну числа с 15го, а в Университете м[ожет] быть и попозже.

Пока желаю Вам всего наилучшего до скорого свидания.

Елку сохранию до Вашего приезда и, когда приедете, зажгу. На ней у меня украшений нет, только свечки, да одна звезда на макушке, большая пребольшая... рубль семь гривен заплатил и в аптекарском купил.

Итак, будем плясать на елке, т[о] е[сть] вокруг елки.

Всего лучшего, всегда Ваш

Н. Сычев.

P.S. Пишу Вам в Киев, к г[осподи]ну Кульженко³⁰.

Знаете ли? Застанет ли мое письмо Вас в Киеве.

P.P.S. Простите, что пишу на такой бумаге³¹.

[P.P.P.S.] К столяру, по Вашему поручению ходил, но не застал его, верно где-нибудь денатурат пьет. Схожу еще раз.³²

IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 12770, арк. 5–6зв., автограф.

4. *М. Сичов – К. Широцькому, Горка – Київ, 12 серпня 1917 р.*

12 авг[уста] 1917.

Горка.

Дорогой Константин Витальевич.

Давным-давно собирался написать Вам, да все откладывал до более удобного случая, а последнего, видно, не дожидаться никогда. Решил написать теперь, хотя должен впредь сказать, что, собственно, и писать-то

²⁸ Сичова, Марія Акимівна (1856 – ?).

²⁹ Сичов, Петро Никифорович.

³⁰ Кульженко, Василь Стефанович (1865–1934) – книговидавець, професор Київського художнього інституту (з 1924).

³¹ Папір жовтого кольору, на якому написаний лист, дуже тонкий, тому чорнила проступають з обох сторін.

³² Ці два речення дописані у верхньому полі першої сторінки.

мне Вам нечего: жизнь моя идет весьма монотонно, каждый день похож один на другой. Живу я здесь уже с 5го июля, давным-давно нужно бы быть в Петрограде, а я все откладываю, все сроки пропустил, даже со-вестно. Думал здесь позаниматься как следует, но не пришлось; больше занимаюсь рисованием, да кой-каким физическим трудом и читаю... ро-маны. Ныне косил сам сено, а Елена Осиповна гребла его и вместе пере-возили домой. Научно работал мало и не горюю об этом, ничего – приналягу в Питере. В Питер собираюсь трогаться в будущее воскре-сенье – 20го августа. Ехать туда и хочется и нет. Жаль расстаться с приро-дой, с лесом, где провожу все дни, изучая законы света и солнечного освещения, не хочется снова закупорить себя в каменный мешок; а, с дру-гой стороны, больше жить здесь не могу, т[ак] к[ак] чувствую, что погряз-аю в жизнь провинциальных мелочей, хочется снова погрузиться в ту светлую область, где мы с Вами так долго купались. В голове столько во-просов, желаний, надежд. Удастся ли нынче что-нибудь сделать. По-ви-димому жить будет труднее, чем в прошлом году, пожалуй, и поголодать придется. Ну да что об этом говорить. Вы, я думаю, сами знаете, что твo-рится в Питере. Напишите мне в Петроград – когда Вы намерены туда приехать и не нужно ли Вам там до Вашего приезда что-нибудь устроить или навести какие-либо справки. Мои старики, Вам известная одна и не-известный другой, вместе шлют Вам свой привет, к этому присоединяюс-я и я, и кроме того, желаю Вам всего самого светлого.

Будьте здоровы.

Ваш *Н. Сычев*.

Вспоминаем Вас, Константин Витальевич, каждый день. Жаль, что Вас здесь нет, у нас хорошо очень.

До скорого свидания.

Уважающая Вас

*Е.Б.*³³

IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 12771, арк. 7–8, автограф.

5. *М. Сичов – К. Широцькому, Петроград – Київ, 4 вересня 1917 р.*

4 сент[ября 19]17.

[Петроград].

Дорогой Константин Витальевич.

Наконец-то вспомнили! Я думал, что уже совсем меня забыли. Вчера получил Ваше письмо, собирался вчера же ответить, но не мог

³³ Підпис Олени Осипівни, майбутньої дружини Сичова.

этого сделать, т[ак] к[ак] вызвали в Русский музей³⁴ на заседание: ведь я теперь состою членом совета этого музея и, кроме того, имею там вечерние занятия. Что делать: личные дела, науку теперь пришлось оставить, пришлось служить в нескольких местах лишь бы кое-как прожить и спастись от окончательного прогара.

Мы так давно не виделись, так много накопилось разных новостей научных и житейских, веселых и грустных, что, садясь сейчас за это письмо, я думал, что напишу Вам целую стопу, но потом решил не делать этого: все равно ведь о всем, что хотелось бы рассказать, не напишешь, да и кто знает, – получите ли Вы и это краткое донесение. Постараюсь ограничить себя рамками ответа на Ваше письмо, оставив детали до личной встречи. Итак, отвечаю.

Во 1-х, самое для Вас существенное, – “обиталище на Широкой” цело и невредимо. Затем, сам я, как видите жив, хотя и далеко не здоров. Далее, я вовсе не “очень зол” на Вас, т[ак] к[ак] злиться я не умею и зло считаю пороком, а цель моей жизни – быть наименьше порочным. Наоборот, я вполне понимаю Ваше положение, удивляюсь трудам Вашим, Вашей энергии и, если бы Вы могли слышать, то узнали бы – как громко проповедовал я и здесь и в провинции о Ваших заслугах.

Университет наш эвакуировать не собираются, да и где, разве можно, целиком эвакуировать университет. Занятия начинаются 2го окт[ября], так, по крайней мере, официально объявлено. Будут ли они – это вопрос другой, известный лишь Господу Богу. Относительно перехода Вашего в Киев советовать Вам ничего не могу, т[ак] к[ак] не в курсе дел. Могу лишь сказать, что меня удивляет Ваша фраза (фразы): “как посмотрит Дмитрий Власевич”, “как посмотрит Петроградский университет”. Раз для Вас “дело заманчиво”, то что Вам до всех “как посмотрят”. Если же хочется и моего совета, то скажу Вам прямо, что³⁵ вступление Ваше в украинскую раду или в украинское министерство в моих глазах является началом Вашего падения. Возражайте, спорьте, меня не переубедите. Да и стоит ли возражать, ведь не все ли равно, где искать начала гибели – здесь или там. Я, по крайней мере, уже гибну здесь, Вы будете там, – такова судьба. Поборите ее, и я буду первый петь Вам дифирамбы. Теперь же мой ближайший Вам сердечный совет – не “обукраинивайтесь”, ради Бога. Я чувствую, не знаю точно, но чувствую в

³⁴ Утворений у 1895 р., мав назву Російський музей імператора Олександра III, яку зберігав до 1917 р. Нині – Державний російський музей.

³⁵ Далі знаходиться закреслене “по”.

какой атмосфере Вы возвращаетесь... Возражайте, но на мой взгляд, она для Вас и для Украины³⁶ яд. Проехать в Питер можно отлично, выехать отсюда еще лучше, т[ак] к[ак] вагоны, я слышал, ходят пустыми. Немецкая угроза – дутая вещь до сих пор, в дальнейшем также страха не предвидится. Весь страх – в нас самих. Д[митрий] В[ласьевич] еще в Козельце³⁷. Поклон Ваш всем передам. О материальных делах я уже писал Вам в 20^х числ[ах] августа. Быть может, найдете возможным ответить.

Желаю Вам здоровья и пошли Вам, Господи, всего хорошего.

Елена Осиповна, Настя и Пегашка Вам кланяются. Мы с Е[леной] О[сиповной] писали Вам еще из деревни.

Ваш преданный

Н. Сычев.

[P.S.] Найдете минутку, черкните, не забывайте старого приятеля. Поцелуйте от меня Вашего милого брата.³⁸

IP НБУВ, ф. 1, од. зб. 12772, арк. 10–11зв., автограф.

³⁶ Слова “и для Украины” написані над рядком олівцем.

³⁷ Нині – селище міського типу, районний центр Чернігівської області України.

³⁸ Постскрипту́м написаний у верхньому полі першої сторінки. Мовиться про молодшого брата Костянтина Широцького Степана, учня Кам’янець-Подільської духовної семінарії: В. Горбатюк, Р. Забашта, *До життяпису Костя Широцького (липень 1918 – вересень 1919 рр.)*, Студії мистецтвознавчі 3 (2009) 122–134.